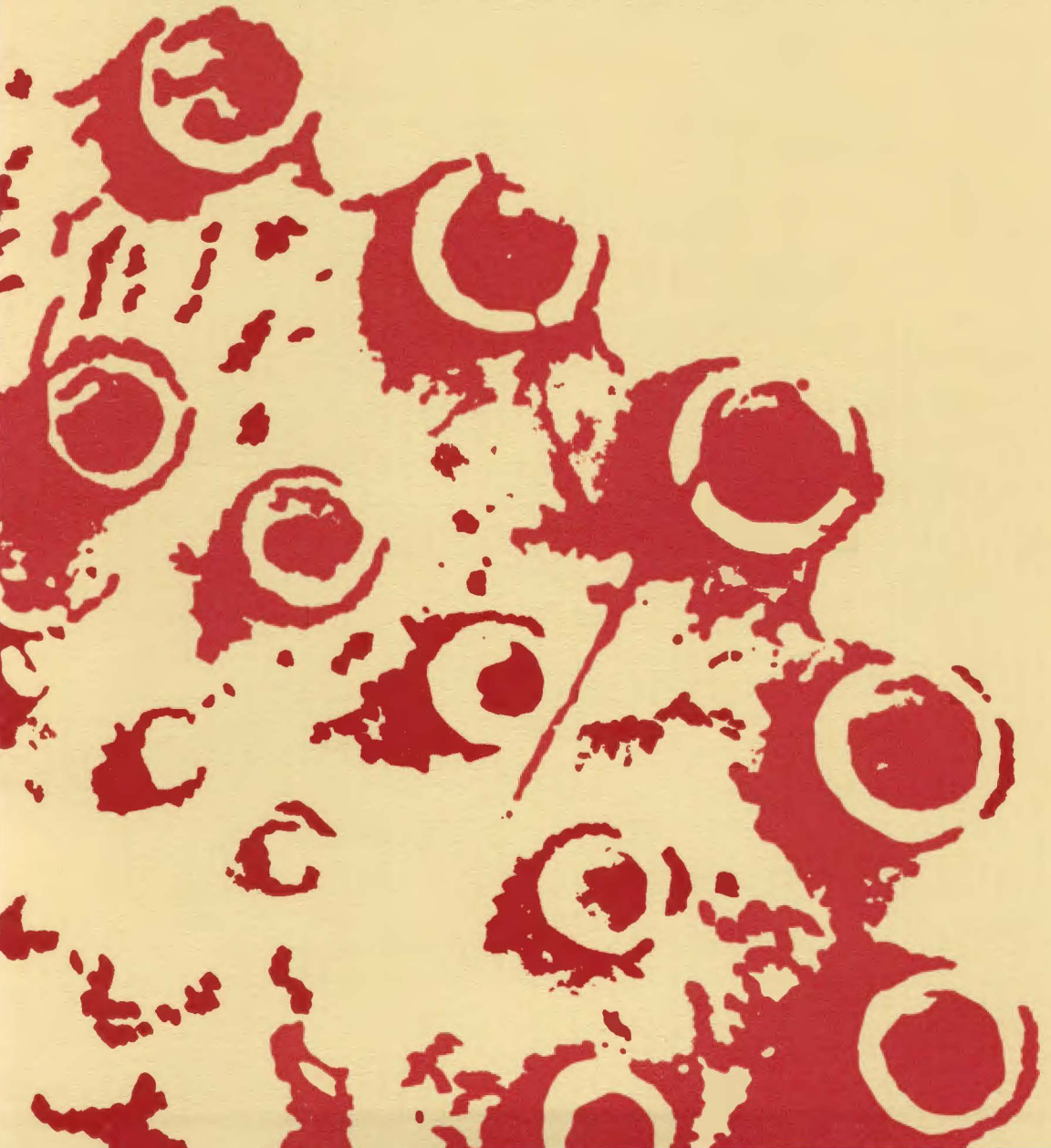

't inschrien

zesde jaargang nr 4, oktober 1974 kwartaaluitgave

Een *Inschrien* is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard'.

Kopij inzenden aan:

Th. L. M. van Stapele, Deldenerstraat 103, Hengelo redactie-secretaris.
telef. 05400 - 2 06 64

Redactie: J. J. H. Meijer, Olde Meulenweg 2, Hengelo, tel. 05400-1 28 51, eind-redacteur.

Adriaan Buter, Neede.

H. H. Hagens, Almelo.

J. Overbeeke, Haaksbergen.

Administratie:

Mej. G. A. Weussink, Kortenaerstraat 20-II, Enschede, tel. 053-1 02 06

Bank: Algemene Bank Nederland N.V. te Enschede, Hoedemakersplein.

Giro: Nr. 1818110 t.n.v. Administratie 't *Inschrien*, Kortenaerstraat 20-II, Enschede.

Abonnementsprijs *f* 7,50 per jaar.

Losse nummers *f* 2,25

Uitgave van de Oudheidkamer 'Twente' te Enschede.

Overname van de inhoud, in welke vorm ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Een restauratie van de Stiftskerk te Weerselo in 1818

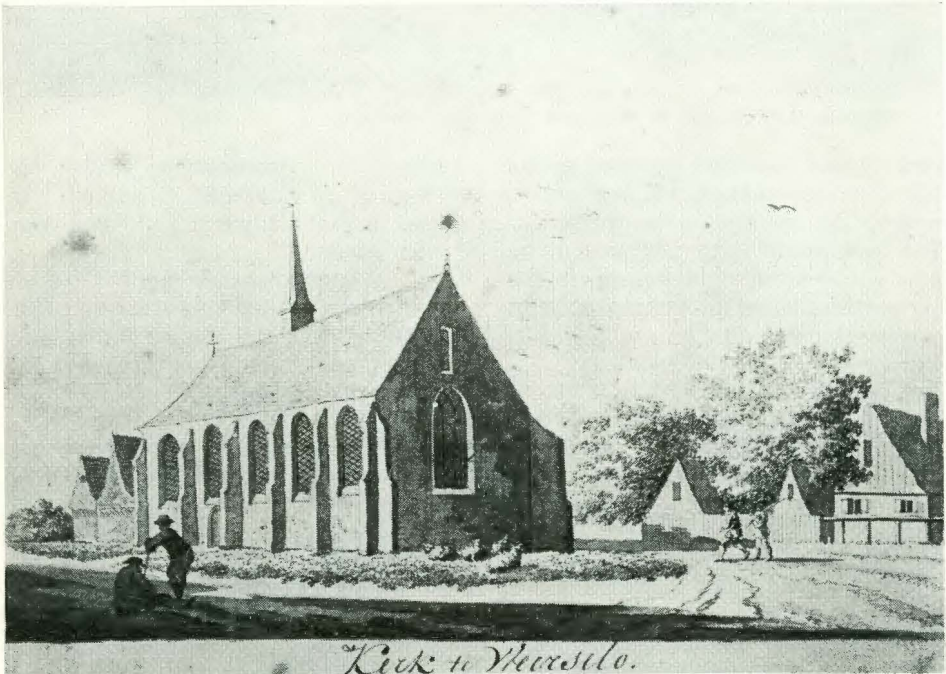
In het Rijksarchief te Zwolle bevindt zich een dik pakket 'aanwisten 1948' omvattende een grote verzameling stukken betreffende het beheer der Overijsselse Domeinen in het begin van de vorige eeuw. Nu het Stift, vanwege de werkzaamheden aan de Stiftshuizen, zeer in de belangstelling staat, kan het interessant zijn, een zich in genoemd pakket bevindende begroting weer te geven van herstelwerkzaamheden, die het kerkje in 1818 moest ondergaan.

H. Hagens

„Op heden den 6e Maart des Jaars 1818 heb ik ondergetekende Rentmeester der Domeinen in Zalland en Twenthe op speciale autorisatie daartoe door den Heere Hoofd Administrateur der Domeinen verleend, in dato 1e December 1917 no. 62 aan G. Hagels, Mr. Metselaar te Weerselo, aanbesteed het repareren van het Hervormd kerkgebouw te Weerselo voornoemd, zullende bestaan in het navolgend Metsel en Timmerwerk.

Metselwerk

Voor eerst zullen de vier gescheurde pijlaren, of beeren aan de zuidzijde der gemelde kerk, zoo verre als dezelve gescheurd zijn, afgebrooken en daarna wederom van nieuws opgemetseld en met goede kalk en cement volgegooten worden; ieder pijlaar of beer zal met een nieuw dekstuk

De Stiftskerk (n.o.-zijde). Gewassen tekening door H. Tavenier 1786.

De Stiftskerk (z.o.-zijde) in de 19e eeuw. (Anoniem schilderij).

van boven voorzien worden, en zullen deze dekstukken 2 a 3 duim van weerszijden moeten overspringen.

Ten tweden zullen de uitgevallen voegen van het geheele muurwerk tusschen de pijlaren of beeren en glasramen ingevoegd en volgegooten worden.

Ten derden zal aan de noordzijde dat geen aangepleistert worden het welk thans is afgefallen, als mede de scheuren of bersten welke in het verwulf zijn, gerepareerd, en met de noodige krammen en ijzere banden om die schinkelstukken voorzien en uitgebreeterd worden.

Timmerwerk

Eerstelijk zal het geheele dak nauwkeurig moeten worden nagezien, de

slegte en gebrookene latten vernieuwd, de benoodigde pannen verlegd en met nieuwe stroodokken voorzien worden.

Ten tweden met een geheel nieuwe pannen vors gelegd, aan de noordzijde onder het dak een nieuwe houten goot gebragt en aan de oostzijde het dak met nieuwe windveren voorzien worden.

Ten derden moeten van binnen aan het dak vier kruiswepen gebragt en aan de dakstoel gebinten wel bevestigd worden als zijnde van onder met geen balken voorzien.

En eindelijk nog, zullen onder het Torentje twee nieuwe slapers gebragt worden.

Alle de materialen tot bovengemeld werk worden vereijst als stenen,

kalk, cement, dokken, ijzerwerk, lood ens. zullen door den Aannemer G. Hagels worden geleverd, alleen zal het ruwe hout tot den goot en de juffers tot de steigering van wegen het Domein worden aangewezen en geleverd.

En zo dien tengevolge door den Rentmeester voornoemd ter eenre en G. Hagels als Aannemer ter andere zijde overeengekomen en bepaald de navolgende conditien en voorwaarden.

Art. 1

Dat bovenstaande werk geheel zal moeten zijn voltooid vóór of op den eersten September 1818 op verbeurte eener boete van *f* 4.- voor ieder dag nawerkens ten behoeve van het Domein, zullen binnen een Maand na de geheele voltooiing dat werk worden geïnspecteerd door den Rentmeester, geadsisteerd met sodanig architect of ander deskundige als door of van wegen de Hoofd Administratie der Domeinen daartoe zal worden gekwalificeerd.

Art. 2

Wanneer bij die opneming bevonden word, dat het werk niet volkoomen aan het bestek is beantwoordende, zullen de gebreken binnen een maand, te rekenen na den dag der Inspectie moeten zijn hersteld op kosten van den Aannemer, die bovendien voor iedere dag werkens aan zodanig te herstellen gebrek zal verbeuren eene boete van *f* 3.- ten behoeve van het Domein.

Art. 3

Dat de te gebruiken materialen alle zullen moeten zijn nieuw en van de beste kwaliteit, de kruiszwepen, slapers onder het torentje, dekstukken en windveren, van goed gedroogd eiken hout, zonder zwart of spin, dog zal den Aannemer kunnen volstaan met even zoo als thans, roode pannen tot het dak te gebruiken.

Art. 4

Alle de te bezigen materialen zullen vooraf ter keuring worden aangeboden aan den Domein bode H. Wilmink op Weerselo woonachtig, aan welken Ambtenaar hij zig ook in tijds zal adresseeren ter bekooming van het ruwe hout tot de goot en steigering ten einde het benoodigde dadelijk aan hem Aannemer door den Rentmeester zelve kan worden aangewezen.

Art. 5

Dat het te gebruiken cement zal moeten zijn aangekocht uit de Cementfabriek van de Bois Assenberg en de Wed. Casius en zoonen, waarvan de Aannemer zal moeten doen blijken.

Art. 6

Dat den Aannemer zoo voor het werk of arbeidsloon, als de leverantie van de in dezen opgenoemde, voor zijne rekening koomende materialen, zal genieten, de som van **Twee honderd zeven en zestig Guldens Vijftig Cents**, welke penningen aan hem tegen behoorlijk op zegel geschreven en gedoubleerde kwitantie in eene onverde somma, klinkende munt te Weerselo zullen worden voldaan binnen drie maanden na den dag der Inspectie of opneming van het voltooide werk, onder korting nochtans van het recht van registratie dezes, het zegel dezer conditien en van zoodanige boeten als den Aannemer volgens art. 1 en 2 mogte hebben verbeurd.

Tot naarkooming dezer Conditien en al het geen voorschreven, verbind den ondergetekende, Aannemer zijn persoon en goederen gene uitgezondert, dezelve stellende ter judicatuure en Rechtsdwang van alle Hoven van Justitie, rechtbanken en Rechters binnen het Koninkrijk der Nederlanden en stelt boven dien tot Borgen ten principalen de personen van Gerrit Waanders en Hermannus Berends beide te Weerselo woonachtig, die door mede ondertekening verklaren, zig

Sint Maarten

Deze foto is gemaakt in het Grolsch museum. Op de zolder staat daar een beeld van Sint Maarten, zoals hij, toen nog als Romeins soldaat aan een naakte bedelaar de helft van zijn mantel geeft. Het zou gebeurd zijn in 332 voor de poorten van Amiens.

Op twintigjarige leeftijd verwisselde hij de soldatenrok voor de monnikspij. Al spoedig komt hij dan in dienst van de bisschop Hilarius van Pottiers. Later wordt hij bisschop van Tours en blijft dat tot hij op 81 jarige leeftijd komt te overlijden.

Hij was goed geweest voor zijn mensen en een hartstochtelijk bestrijder van het Heidendom. In 650 werd hij heilig verklaard.

Zijn naamdag was 11 november. Dit laatste bleek van groot belang voor de verder verbreiding van zijn naam,

ieder afzonderlijk een voor alle en te zamen te verbinden en als Borgen in te laten tot naarkooming dezes onder afstand van alle beneficien en exceptien een borge te stade kunnende koomen volgens de tegenwoordige of toekomstige wetten in specie die van ordinis, divisionist et excussionis, zich van derzelve kracht en waarde volkoomen onderricht houdende.

In waarheids kennisse zijn van deze drie eensluitende afschriften vervaardigd en ten dage, Maand en Jare als booven, zoo door den Rentmeester, Aannemer als Borgen ondertekend.

Bij absentie van den Rentmeester voornoemd

J. M. Heufke

G. Hagels
G. Waanders
H. Berends

want de eerste predikers van het christendom, ondervonden dat juist omtrent die naamdag de Germanen grote feesten hielden, ter ere van Wodan. Hem dankten zij voor alles wat goed was, de oogst was binnen en wijn klaar en het vee rijp om geslacht te worden. De ganzen waren heerlijk vet en moesten het, het eerst ontgelden. Men smulde en dronk de jonge wijn, terwijl buiten overal de grote vreugdevuren branden en alles ter ere van Wodan de grote weldoener. Wodan werd in de loop van de jaren Sint Maarten.

Sint Maarten vuren en Sint Maartens wijn. De ganzen, nu daar werd wel iets op bedacht. Zij hadden herhaaldelijk zijn preken verstoord met hun gekwetter. Maar de feesten bleven gewoon doorgaan alleen de heidense goden waren door de heiligen der kerk opzij geschoven. Sint Maarten en wijn

werden een begrip. In 't zuiden van ons land moest men op die dag dronken zijn. De Franse wijnen werden in Dordrecht op die dag z.n. geheldert. De saracenen overrompelden op zijn naamdag de Duitse kruisvaarders in Jaffa, toen deze stomdronken waren. De schutters kregen op die dag gratis wijn. In 1413 kregen de schutters van Utrecht een waarschuwing. Voortaan zou absentie gestraft worden met inhouding van de wijn op Sint Maartens dag.

In Duitsland is Sint Maarten de beschermheilige van de wijnbouwers. Meerdere voorbeelden zijn hier nog van aan te halen, maar dat heeft in dit bestek geen zin.

De armen mochten niet vergeten worden op die dag. Men vindt daar nog iets van terug in de rondgang van de kinderen, die ook nu nog in sommige plaatsen, in een stoet, met lampions verlicht, langs de huizen trekken.

De lampions zijn nog een vage herinnering aan de Sint Maarten vuren. Ik kan mij nog herinneren uit de tijd dat wij in Gronau woonden lampions van uitgeholde kalebassen, waarin een kaars brande. Wat het verder was weet ik niet, alleen dat het in het najaar gebeurde.

Cato Eldering vertelde ook, dat zij die kalebassen in Twente zag. Bijna overal waar zo'n kinderoptocht plaats vindt zingt men nu nog het Sint Maarten lied, zij het met enige variatie:

Hier woont een rijkman
die veul geven kan
Veul wil ie geven
lang zal ie leven
Zalig zal hij sterven
Den Hemel zal ie erven
God zal hem lonen
met hondertduzend kronen
Met hondertduzend rokkies an
Hier komt Heer Sint Maarten an.

Blijft de deur gesloten en volgt er geen gift, dan worden nog twee regels aan het gedicht toegevoegd.

Een zakkie met zemels,
een zakkie met kruit
Hier hangt de gierige duvel uit.

Geloof niet dat het enkel bij schimpwoorden bleef; zo was de jeugd vroeger ook niet.

De Groenlose versie is als volgt:
Vandaag is 't Sinte Maarten
en morgen Sinte Kruk
wie hebben goeie harten
wie sloot ze stuk voor stuk.
Hölleken op een tölleken
Sinte Maarten kölleken
Geeft wat, holdt wat
Geeft den armen Thomas wat
Ik kwam eens bij een rijke man
Die zo völle geven kan
Zalig zal hij leven
Zalig zal hij sterven
God zal hem lonen
Met honderdduizend kronen
Met honderddoezend rökkes an
Daor komt Sint Maarten an.

De feestdag van Sint Maarten gaf ook aanleiding tot veel vernielingen en straatschenderij enz.

Op 8 november 1679 verbood het stadsbestuur van Deventer: dat op de aanstaande St. Maartenavond of te andere avonden geen vuiren op deze stadsstraten zullen mogen aangesteken ofte dat de jongens ofte kinderen lancks de huizen sullen mogen gaan zingen ofte holt of turff vergaderen, bij verlos van de hoed.

Verlos van de hoed. Blijkbaar een flinke boete in die tijd. Maar het mocht niet helpen. Meester Heuvel vertelt in zijn boek 'Oud achterhoeks boeren leven' van de oude Harm oom die in zijn jeugd nog vuurtjes stookte in de straten van Deventer. Hij vertelde niet of het gebeurde met of zonder hoed.

H. J. Eising

Reconstructie van het oude landschap in en om de THT

Aan de hand van een stafkaartenserie (de edities sinds 1865), de oudste kadastrale kaarten van 1825, de bekende Hottingerkaarten uit 1780 en het boekwerkje 'Flora en Vegetatie van Drienerloo' van ir. van Wijnhoven (Wageningen), is getracht een beeld te vormen van het vroegere landschap rond de THT.

De 'arcadische schoonheid' van het nog niet 'verheidemijde' Twente (vrij geciteerd uit 'Wilde Planten' deel III pag. 198 ev.) strekte zich ook uit over de velden en essen waar thans de nogal on-Twentse gebouwen van de THT verrijzen.

Ofschoon de ruimtelijke ordening aldaar met grote zorg is uitgedacht en zoveel mogelijk de oorspronkelijke vegetatie is gespaard, moet toch - heel voorzichtig - worden toegegeven, dat het landschappelijk schoon er niet op is vooruitgegaan.

Misschien is het wel een soort collectief THT schuldgevoel, dat mij deed besluiten om eens te gaan speuren naar de oudste kaarten waar dit terrein op voorkomt en om dan de THTeeters zoiets te kunnen zeggen als 'Pas op, niet te veel praatjes' kijk eerst eens om je heen en vergelijk het dan eens 'hiermee' voordat je over de ruimtelijke ordening van Twente denkt mee te kunnen praten'. Dat 'hiermee' is een serie artikelen geworden in een THT-periodiek en waarvan ik meende, dat het na lichte omwerking wel geschikt zou zijn voor de Inschrieverlezers.

Op zich is het bestuderen en vergelijken van oude en minder oude kaarten een tijdrovende maar bijzonder boeiende liefhebberij. Om te begin-

nen, moet je beschikken over voortreffelijke reproducties van de te bestuderen kaarten. Dan moet je de kaarten zo veel mogelijk op dezelfde schaal zien te krijgen. Daartoe moet je de beschikking hebben over nogal specialistisch gereedschap. Maar ziet: De THT beschikt over een zeer bekwaame Repro-dienst met machtige apparatuur. De rest laat zich raden.

De oudste en meest belangwekkende kaarten, de projecties van Hottinger uit 1780, zijn slordig opgemeten. Detail-afstanden kloppen vrijwel nooit en er zijn ook erg weinig namen op te vinden maar daarentegen zijn terreindetails zeer minutieus weergegeven. De oudste kadastrale kaarten van 1825 zijn voor die tijd nauwkeurig opgemeten, maar geven weer vrijwel geen terreindetails, wel zijn vele erven, beken en wegen benoemd. De oudste stafkaart tenslotte uit 1865 is nauwkeurig, geeft ook redelijk de terreindetails maar is weer, voor ons doel, te grof geschaald.

Wil je nu weten, waar een bepaald hedendaags punt zich zou bevinden op de Hottinger kaart, dan werk je via de stafkaartenserie terug op de 1865-kaart, waarna je met een gradenboogje het punt overkruist op de kadastrale kaart van 1825. Daarna begint een nogal intuïtief schuiven en vergelijken op de Hottinger kaart. Het omgekeerde is ook weer mogelijk. Een markant punt op Hottinger laat zich meestal weer vertalen op de kadaster van 1825 en verder vandaar over de stafkaartenserie in omgekeerde volgorde.

Laten we dan nu maar eens beginnen met onze THT. Ik nam een aantal ge-

bouwen en voor THTejers nogal veelzeggende punten. Na ruggespraak met de redactie, heb ik ten behoeve van de Inschriefflezers een aantal erven en wegen rondom het TH terrein meegepakt. Bij de bespreking van de door nummers aangeduide erven rijzen er soms vragen bij mij, waarbij ik natuurlijk door de mand val, als zijnde niet-Twentenaar. Maar misschien geeft dit aanleiding tot reacties en aanvullingen bij de lezers in een volgend nummer. Het leek me het leukst, de Hottinger kaart en de oudste stafkaart in dit artikel te gebruiken. Terwille van de beknoptheid, wordt de Hottingerkaart met K 1780, de kadastralekaart met K 1825 en de stafkaart met K 1865 aangeroepen. Daar gaat ie dan!

1 De Zuidrand van het gebouw voor Werktuigbouwkunde. Daaronder een esje (nu Pinetum) met de bovenloop van de Elsbeek. We zien lage en natte heide met de (huidige) Drienerbeek, nu omgeleid door de vijvers. We zien het schilderachtige erfje de 'Achterhorst'... voor eeuwig begraven onder de Noord-ingang van het gebouw.

2 De Horst- of Veemlinde. De Veemlinde historie, zoals die door diverse schrijvers destijds is verteld en in 1936 zelfs de Wagelerweg deed veranderen in Horstlindelaan is mijns inziens onjuist. Dit omdat zowel K 1780 als K 1825 geen weg laten zien, die dicht langs de Veemlinde voert. Ik kan me geen gerichtspiaats voorstellen, waar niet een of andere weg naar toe zou voeren, of het moesten de karresporen langs de boerenerven zijn, wat me helemaal onwaarschijnlijk lijkt. De Wagelerweg is zo rond 1840 gegraven vanuit het Drienerveld tot aan 'den Veltweg' (zie 27 A) om de tolboom bij de Broeierd te omzeilen. Nauwkeurig plaats bepalen wees uit, dat de Linde zich op het uiteinde van een houtwal

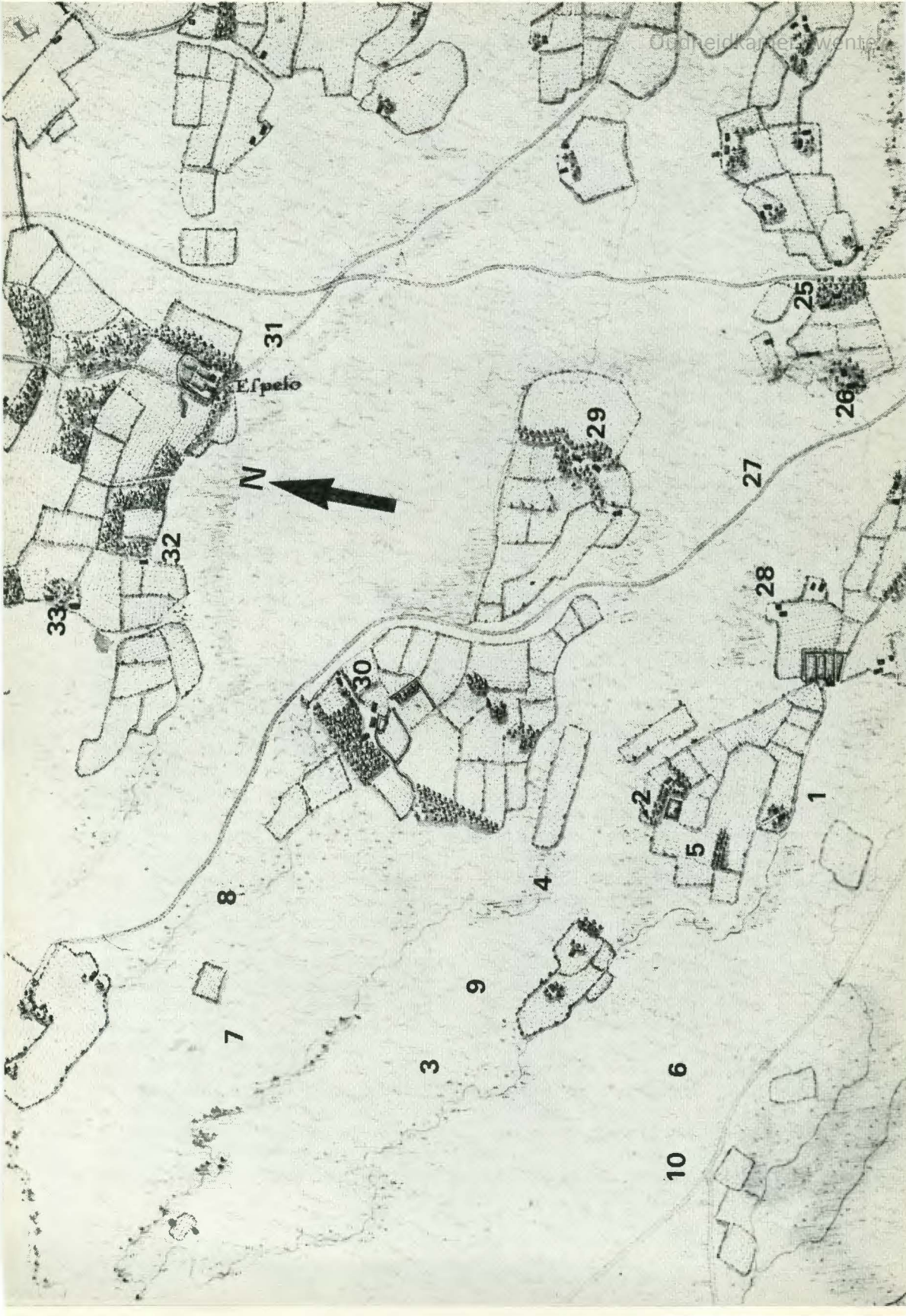
bevonden heeft, even Noordelijk van de zeer oude potstal van 'Horst'. Dit erve is in 1830 circa 100 meter Zuid-oostelijk herbouwd tot de huidige boerderij van Lutje Holzik.

3 Hier staat nu de stafflat tussen de niet-Twentse dennebomen. Uitgestrekte heide en woeste gronden van het Drienerveld (K 1780 en K 1865) omzoomd door de beekmoerassen en venen van de Sikbeek en de twee Wiedecksbeken (zie 4).

4 Plaats van het gebouw voor Elektronika. De vegetatierijke beekmoerassen van de ontregelde Wiedecksbeek (Zuidelijke tak) bepaalden het landschap zowel op K 1780 als K 1865. Even tussendoor een 'beek-topologie': De Noordelijke Wiedecksbeek kwam ergens uit de Vaneker-hoek en bewaterde de Witbreukshuizen (30). De Zuidelijke Wiedecksbeek ontsprong in de moerassen ten Noorden van de Horstlinde en heet nu Bolhaarsbeek. De oorspronkelijke ('echte') Bolhaarsbeek ontsprong ergens bij de Hoge Boekel en bewaterde de van Heeksbleek (Zuid-West van 28) via de Bolhaarserven (25) en komt als Elschbeek op de Sikbeek uit, ter hoogte van 't Zelfert. De Sikbeek heet eerst Haverriet-beek en ontspringt ergens onderaan de Lonnekerberg. De vroegere stadsbeek tenslotte, bewaterde de Roessinksbleken en liep via Gr. Wageler (21) alwaar de Roombeek er bijkwam, dook onder 'den Ouden Dijk' door en werd achtereenvolgens Elsbeek, Koekkoeksbeek en Waarbeek.

5 Het gebouw voor Wiskunde. Ook op K 1780 al, tot op de huidige dag, bouwland. Dit zijn de esgronden van erve 'Horst', welke ook de naam gaf aan deze streken: de Horstlanden. Stafkaarten tot en met 1933 geven altijd deze naam, daarna verschijnt er (soms) de naam Drienerloo naast.

6 Het gebouw voor Bestuur en Beheer aan de Hengelosestraat. Op kaart

N

31

Espeto

32

33

29

25

26

27

28

2

5

1

8

4

7

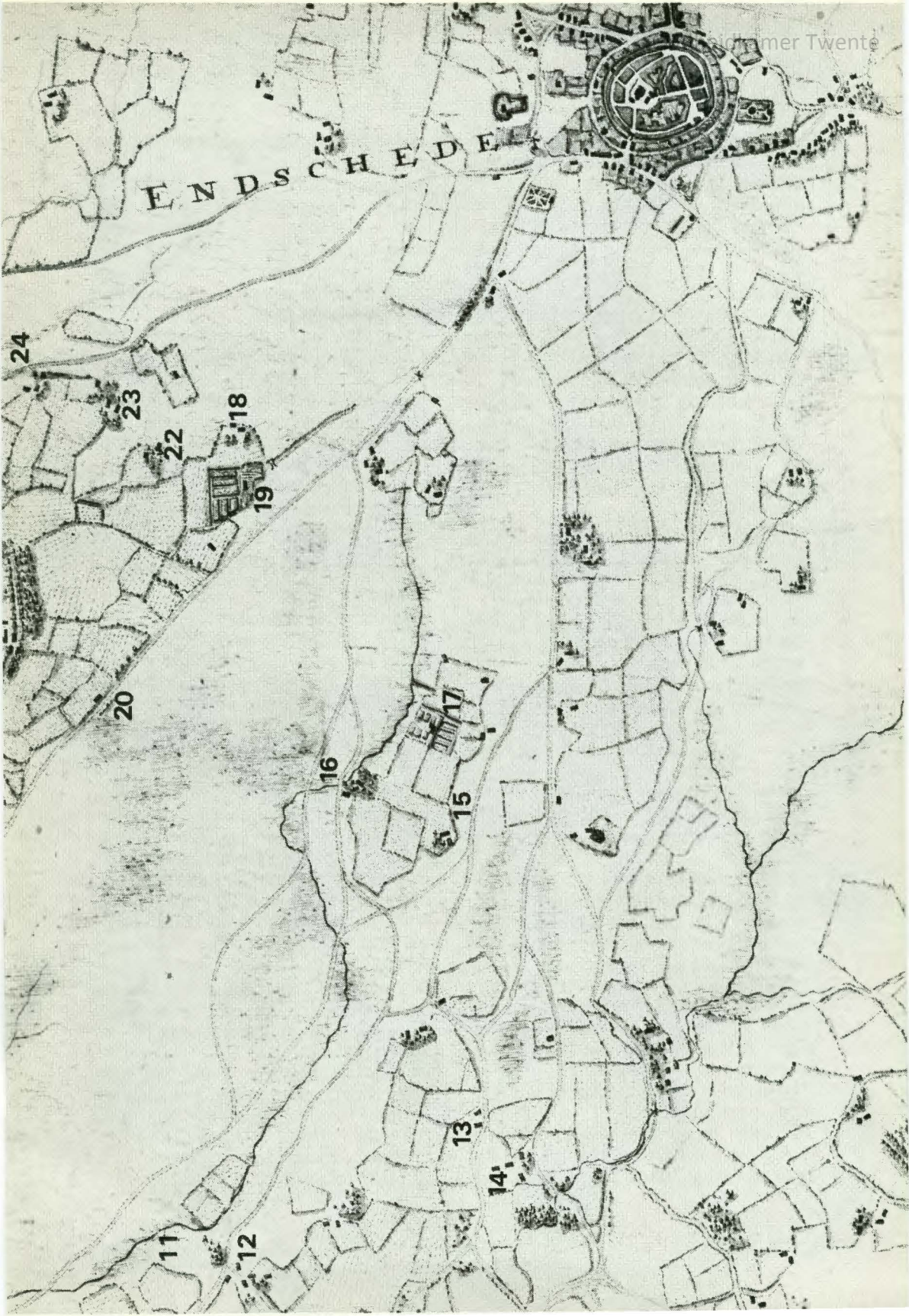
9

3

6

10

ENDSCHEDE

24

23

22

18

19

20

16

17

15

11

12

13

14

K 1780 midden op woeste lege gronden, heide, pijpestroo en kruipbrem-associaties (Wijnhoven). Op K 1865, Noordelijk een eikenkaphoutbos behorende bij de erve 'Hems'. Dit (volgens Stroink) zeer oude erve, lag ongeveer 40 meter Zuidoostelijk van het huidige carillon. Op K 1780 duidelijk te zien, met ten Oosten daarvan het erve 'Scholten', welke later de Mensa-Boerderij is geworden.

7 De hoogleraarswoningen aan de Horstlindelaan. Zowel op K 1780 als K 1865 aan een zeer oud esje (volgens Wijnhoven) gelegen en bewaterd door de Noordelijke Wiedecksbeek (zie ook 4). De Hottingerkaart heeft hier fouten gemaakt!

8 Plaats van de Pyramideflats. Heide en nog eens heide . . . Zowel op K 1780 als K 1865. De N. Wiedecksbeek is hier circa 2 cm te Noordelijk getekend.

9 De Bastille. In 1780 beekmoeras. Op K 1865 vermoedelijk grasland. Nogal nattig denk ik.

10 De uitspanning de Broeierd, sedert 1831. Op K 1780 een eentonige vlakke, heide, kruipbrem, gagel enz. 'Den Ouden Dijk', eens de verbindingsweg tussen Hengelo en Enschede, liep ongeveer 50 meter Zuidelijk van de Broeierd langs. Bij het TNO-gebouwtje is de afsplitsing naar Twekkelo nog te zien.

11 Op K 1780 zou hier een honderdvijftig jaren later de Vredesteinfabriek vrijzjen . . . Een nu niet meer bestaande beek (de oude bovenloop van een beek, die de Rigtersbleken bewaterde en in de Waarbeek uitmondde) alsmede de rijke esgronden van de erven 'Vrieler' (12) en 'Wesseler' (Hier niet zichtbaar) bepaalden het vredige landschap.

12 Het erve 'Vrieler', volgens K 1825. Is dit er nu nog?

13 Het erve 'Wesselink' volgens K 1825. Naar mijn idee thans braakliggend 'industrieterrein', één hoe-

raatje voor onze 'vooruitziende' gemeenteraden . . .

14 Het 'Josink' volgens K 1780 en K 1865. Kijk eens op de Hottingerkaart naar die diep in de es snijdende zandwegen even Westelijk van Josink, en naar die fraai meanderende Wolbertsbeek (K 1780), wat moet het daar toen mooi geweest zijn!

15 en 16 De 'Voorwereld' en de 'Achterwereld' volgens K 1825. Wie kan deze voorwereldlijke namen nader verklaren? Er is kennelijk vanuit een belangrijke weg geredeneerd. Dit kan de oude Beckummer straatweg geweest zijn, nu Parkweg-Strootsweg etc. Als ik de Voorwereld terugprojecteer in deze tijd, kom ik midden op de Roelof van Schevenstraat terecht.

17 De Rigtersbleken.

18 Een erfje, dat de naam 'Beller' droeg in K 1825.

19 De Roessinkbleken.

20 De 'Knepse' volgens K 1825. Volgens mij is dit boerderijtje er nog steeds. Kijk U maar eens aan de Hengelsestraat, tegenover de Herculesflat! Daar ligt zowaar nog een stukje 'Ouden Dijk' ook, als duidelijk iets verhoogde houtwal voorlangs het huis.

21 Het 'Groot Wageler'. En nu lezers, een wonderlijke vergissing (of niet?). De K 1825 geeft een nauwkeurige aanduiding van 'Het Groot Wageler', die geheel en al klopt met het houtwalpatroon zowel op K 1780 als K 1865. Maar op laatstgenoemde kaart staan de letters Gr Wageler naast het erve 'Slagman'. Ra ra hoe kan dat?

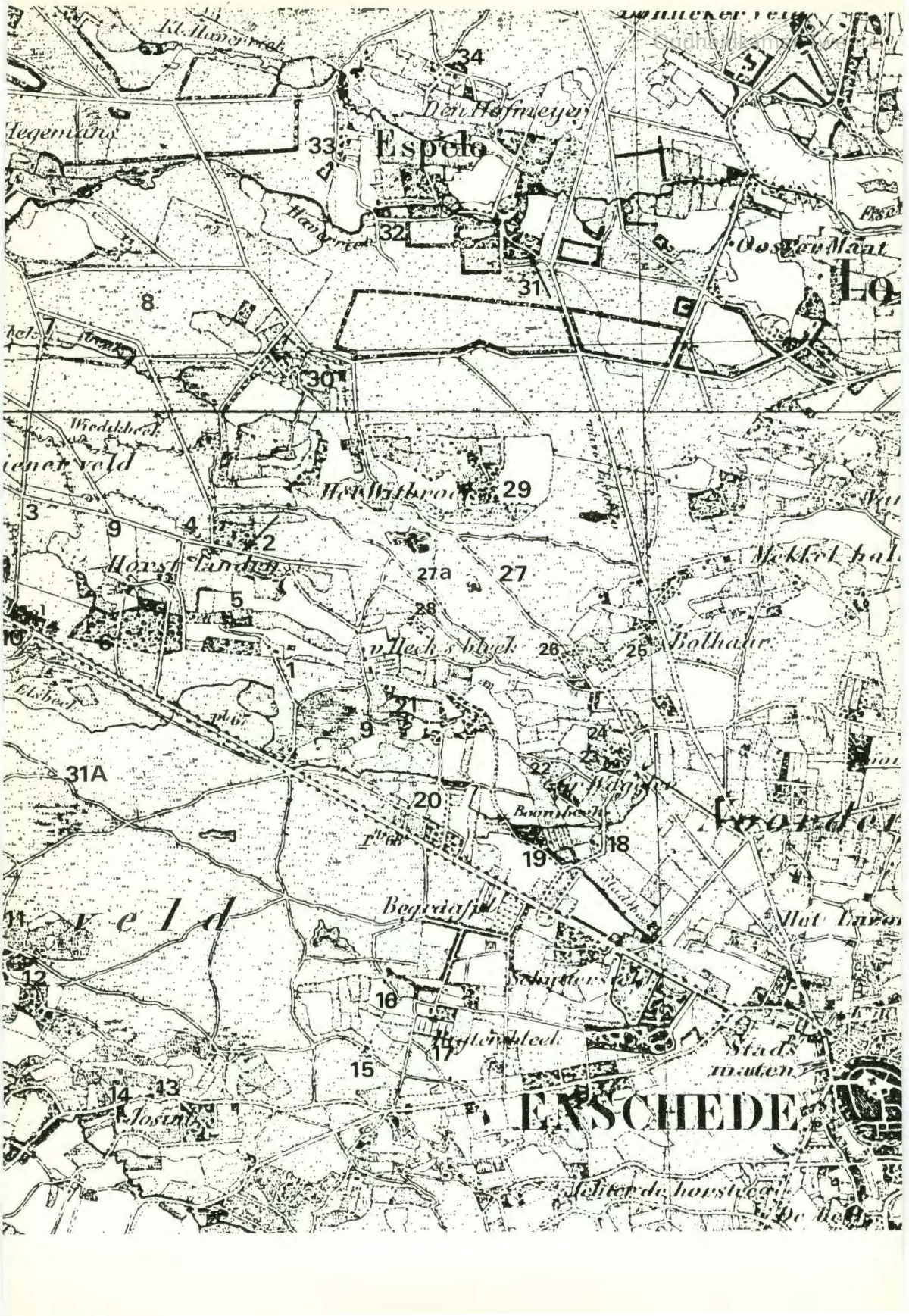
22 Het erve 'Slagman'. De huidige Slagmansweg volgt precies de contouren van de oude Stadsbeek.

23 Het 'Walhof'.

24 Een prachtnaam, 'Oom Piet' volgens K 1825. Nu ligt hier het park de Kotten. Hoe zou die naam 'Oom Piet' zijn ontstaan?

25 De 'Bolhaarserven'.

26 Het 'Hofland'.

Espelo

Den Hofmeijer

33

34

32

31

8

30

Het Wijkbroek

29

Weder veld

3

9

4

2

21a

27

28

Van Leeuwen bleek

26

Bothair

Elshoek

7

9

21

24

31A

20

Baan bleek

18

velder

Begraafpl

Mat Laren

12

16

Schepers bleek

Staten bleek

Stads matten

14

13

Jasint

15

ENSCHDE

Sloter de horst

De heu

27 Volgens K 1825 De 'Weg van Buurtschap Driene naar Enschede'.

27 A In K 1825 'Den Veltweg' geheten. Komt niet voor op K 1780 en verdwijnt langzamerhand via vaag aangeduide houtwallen op latere kaarten om geheel te verdwijnen na 1880. Maar de 'Westelijke' poot van de beruchte knik in de 'Horstlindelaan', nabij de sportvelden is nog altijd een stukje Veltweg. Het huidige snelverkeer moet blijkbaar nog steeds boeten voor de zondige boeren, die hier omstreeks 1840 de weg van de Drienerbraken op den Veltweg lieten aansluiten om de tolgelden (bij de Broeierd) te kunnen ontduiken. Den Veltweg komt bij Hofland (26) uit op 27 en begint in K 1825 aan de Zuidelijke flank van de Witbreuk-essen.

28 Erve 'De Kuiperij'.

29 Weerzoets, een vergissing? Volgens de K 1825 is dit 'Lutje Wageler' maar de stafkaart K 1865 geeft doodleuk 't Witbroek' aan.

30 De 'Witbreukshuizen' volgens K 1825.

31 Op de kaart K 1825 heet deze weg 'Zomerweg' een naam, die we op de kadasterkaarten van K 1825 diverse keren tegenkomen. Op kaart K 1865 heb ik een andere Zomerweg (komt niet voor op K 1780) met nummer 31A aangeduid. Deze loopt vanaf Schuttersveld langs de Elsbeek-Koekkoeksbeek tot in de Berflo-essen. De huidige zandweg, de 'Steenrietweg', in Hengelo-Veldwijk is daar nog een restant van.

32 Het 'Petershuis', zou de Czaar ook hier geweest zijn?

33 Het erve 'Oudenbos'.

34 De 'Hanhofhuizen'.

De begrenzing van de in dit nummer gebruikte kaarten is natuurlijk betrekkelijk willekeurig. Daar komt nog bij, dat het kompas van Hottinger blijkbaar ongeveer 10 graden meer Oostelijk aanwees. De beide in dit artikel

Beurs

Ter overname aangeboden: De brand van Enschede van 7 mei 1862 na 50 jaren herdacht. Enschede 1912.

Jaarboek Twente no. 1 en 2

80 jaar Stork

Fotoboek Hengelo 1956.

Gevraagd: foto's, kaarten en boeken van Twente.

Th. L. M. van Stapele, Deldenerstraat 103, Hengelo (O.)

afgedrukte kaartfragmenten liggen iets ten opzichte van elkaar gedraaid, de schalen zijn zoveel mogelijk gelijk. Ik heb nog meer wegen en erven op Hottinger teruggevonden, vnl. Groot Driene en Tweekelo. Misschien na overleg met redactie en geïnteresseerde lezers valt er in een volgende editie een ander stuk Twente te behandelen? Wat mij erg interessant lijkt, dat is een één of ander 'Huys' te pakken. Hottinger scheen het op 'Huyzen' gemunt te hebben, althans daar vindt men zijn fraaiste terreindetails. Het 'Huys Ootmarsum' lijkt bijvoorbeeld zo op het eerste gezicht een klein Versailles, compleet met vijfverpartijen en boomschaduwten. Merkwaardig, dat bij hem de zon in het Noord-Oosten stond, misschien is de kaart op een heel vroege Midzomermorgen opgemeten . . .

D. J. de Groot

Het dorp Hengelo in 1675

Na de opsomming van de ingezetenen van Hengelo in de verpondingsregisters van 1601 vindt men de volgende opgave pas in de vuurstedenregisters van 1675. Ook deze registers zijn belastingkohieren. Van alle 'heertsteden, ovens, brouwketels, smeeden en eesten' moest drie gulden betaald worden. In de registers van het gericht Delden wordt het 'dorp Hengeloe' weer afzonderlijk vermeld.

De meeste namen zijn nog patronymica, persoonsnamen, die van vaders voornaam afgeleid zijn: Janssen, Gerritsen, Willems enz. Enkele andere namen duiden het beroep aan: Timmerman, Smit en Smidt, Cuiper, Muller, Coster, Clumper en Cremer. Sommige ingezetenen zijn ook genoemd naar hun plaats van afkomst; van Alsteede, van Sneek en van Ochterop. Slechts bij een vijftiental namen is er sprake van echte familienamen en deze blijken dezelfde te zijn als die van erven en katersteden uit de naaste omgeving van Hengelo n.l. uit de marke Woolde: Berfloe, ten Brinckhuis, ten Catte, Geerdinck, Hassinck, ter Weele, Welberg, Wilderinck en Woestinck. Verder uit de marke Hasselo: Arninckhoff, uit de marke Driene: Anninck, Selvers en ter Waerbeek en uit de marke Tweekelo: Stroet. Een vreemde naam is Unico Uncruyt. Uit de Haaksbergse gerichtspocollen van 24 mei 1630 blijkt, dat Herman ten Krudt alias Unkrudt een beëdigd dienaar was van ritmeester Willem Ripperda, de bewoner van het Huis te Hengelo. Uit verering voor zijn werkgever liet ook hij zijn zoon Unico dopen, genoemd naar Unico Ripperda, de omstreeks 1635

geboren zoon van Willem Ripperda en Aleid van Bockhorst.

Hieronder volgt dan het vuurstedenregister mei 1675 van het 'dorp Hengeloe':

Wessel Janssen	1 heertstee
Tijs Smit	2 h.s.
Mr. Jan Timmerman	1 h.s.
Berent Gerritsen	1 h.s.
Henr. Welbergs	vacant (leeg huis)
Albert Everts ter Waerbeek	1 h.s.
Willems Geert	pauper (armlastig)
Evert Cuiper	pauper
Engel Everts Geert	pauper
Gerrit Hindrixen	
Reecker	1 h.s. en 1 oven
Unico Uncruyt	1 h.s. en 1 oven
Gerrit Lodwichs	1 h.s.
Jorrien Janssen	1 h.s.
Tonnus Janssen	1 h.s.
Henr. Berfloe	1 h.s.
Geert Geerdinck	pauper
Costers Lamb.	pauper
Albert Oldendaler	pauper
Jan Everts ter Waerbeek	1 h.s.
Steffen Wilderinck	1 h.s.
Detemer Berentsen	1 h.s.
Stroet Jan	1 h.s.
Kunnen Jan	pauper
Nellis Berent	pauper
Joest van Alsteede	1 h.s.
Geert van Sneek	1 h.s.
Egbert Smidt	2 h.s.
Jorrien ten Segger	2 h.s.
Jan Hertgers	1 h.s.
Berent Arninckhoff	1 h.s.
Jorrien ten Brinckhues	1 h.s.
Berent van Ochterop	vacant
Henr. Denneman	1 h.s.
Stephen Anninck	1 h.s. en 1 oven
Henr. Wolters	1 h.s.
Berent ter Weele	pauper

Jacob ten Brinckhuis	1 h.s.
Lamb. Hassinck	verarmt
Lambert Woestinck	1 h.s.
Roeloff Lambertz	sijn huis verbrandt
Albert Lambertz	1 h.s.
Dietmer Jorrjys	1 h.s.
Engb. Dietmers	1 h.s.

Totaal zijn dit 33 vuursteden en 3 ovens, maar het aantal namen is weer 43, nauwkeurig overeenkomend met het aantal verbrande huizen van 1595 en het aantal namen van 1601. Toch was Hengelo in die 75 jaar wel uitgebreid. Deze uitbreiding vond echter niet meer plaats op de landerijen ten zuiden van het Huis te Hengelo, maar in de 'Hengeler Velt Zijdt', een naam, die ook thans nog wel bekend is en die gebruikt werd voor het deel Hengelo oostelijk van de Telgen in de omgeving van Nieuwstraat en Molenstraat, waar later ook de Veldbeek lag. Deze veldgrond was misschien gedeeltelijk eigendom van de marke Woolde, maar deels ook van het Huis te Hengelo, zoals uit latere registers zal blijken.

In de Veldzijde worden nog 8 inwoners vermeld:

Steffen ten	
Catte	1 heerstee en 1 oven
Jasper Gerritz	1 h.s.
Clumper	verarmt
Lamb. ten Brinckhuis	1 h.s.
Wolter Muller	1 h.s. en 1 oven
Evert ter Waerbeek	1 h.s.
Henr. Cremer	1 h.s.
Jan Selvers	1 h.s.

Zeven jaar later, op 28 december 1682, wordt opnieuw een vuurstedenregister samengesteld en dan worden er 53 namen vermeld, snel ging de groei van Hengelo niet. Wel is het vreemd, dat in die paar jaren zoveel namen veranderd zijn, maar daarover een volgende keer.

Interessant is de vermelding van Wol-

ter Muller, een aanwijzing, dat er in de Veldzijde reeds voor 1675 een molen was. Wegens het ontbreken van een beek in deze omgeving moet het een windmolen geweest zijn. In het vuurstedenregister van 1682 worden Muller Henrick en de oude Mullersche vermeld en in het register op de 1000e penning van 1683 wordt de Mullersche tot Hengelo met haar kinderen aangeslagen naar een vermogen van *f* 2000.- Als men dan nog bedenkt, dat de Molenstraat tot voor enkele tientallen jaren in de volksmond Vilbelt genoemd werd, een verbastering van Veldbelt, is het wel zeker, dat de in 1860 verdwenen molen aan de Molenstraat van hoge ouderdom was. Het is natuurlijk niet zeker, dat het molengebouw van 1860, een stenderdmolen, hetzelfde was als dat van 1675.

Misschien is de ouderdom van de molen op de Veldbelt zelfs nog nauwkeuriger vast te stellen. Op 3 oktober 1600 kreeg Unico Ripperda, drost van Haaksbergen en vader van Willem Ripperda, vergunning van Ridderschap en Steden van Overijssel om een windmolen op te richten in Haaksbergen. Op 24 april 1602 was de molen gereed, want op deze datum betaalde Unico 14 stuiver voor 'de wind in 't gerigte van Haexbergen'. Willem Ripperda liet in 1634 de bekende Oostendorper waterkoren- en oliemolen van Haaksbergen herbouwen, waardoor de windmolen overbodig werd. De windmolen en zijn mulder 'Rotger Windemoller' werden na 1635 niet meer vermeld in de Haaksberge gerichtsprotocolen. Is het verantwoord om aan te nemen, dat Willem Ripperda zijn Haaksbergse windmolen in 1635 verplaatst heeft naar zijn dorp Hengelo? Het molengebouw had in ieder geval te veel waarde om het zonder meer op te ruimen.

W. E. ten Asbroek

De textielindustrie weerspiegeld in enkele familienamen

Een belangrijke groep familienamen zijn de beroepsnamen, waarvan er in Nederland honderden bestaan. Vele daarvan zijn ontleend aan bestaande beroepen die we zonder moeite herkennen; Bakker, Brouwer, Schipper, Visser. Maar er zijn er ook die aan verdwenen beroepen herinneren: Kuitbrouwer (kuite was een soort bier), Varkevisser (varken betekent hier bruinvis), Tegeder (inner van belastingen), Beuker (kuiper).

In een textieland als Twente mogen we vooral namen ontleend aan de textielindustrie verwachten en het veelvuldig voorkomen van Wevers zal niemand verbazen; de naam spreekt voor zichzelf. Dat laatste kan men niet zeggen van de enkele die hieronder besproken worden.

Onder de wevers bestond ook een zekere specialisatie, die we herkennen in de namen Wollenwever, ook wel Wellenwever en Wullewever, Pellewever en Hoekerswevers. De wolwever heeft geen nadere toelichting maar een pellewever zal weinigen iets zeggen. Pelle was een middel-nederlands woord voor een kostbare zijden stof en ook voor een van die stof gemaakt kleed¹). Het woord stamt uit het Latijn, van 'palliolum', een verkleinwoord van 'pallium', mantel. Het moet al heel vroeg door de Germanen overgenomen zijn, want het Oudsaksisch kende het als 'pellel'.

Hoekerswever, ook voorkomend als Hoekersweve, is niet zo eenvoudig te verklaren; oude vormen zijn me niet bekend. Het middelnederlands kende het woord 'hoeker' voor een kleine handelaar²); het is mogelijk dat een

hoekerswever zijn eigen weefsels aan de man bracht. Het is echter ook mogelijk, dat de oudste vorm 'hoek(e) wever' was; die veronderstelling wordt gesteund door de beroepsnaam 'hoek-walker', die in de middeleeuwen als familienaam en erfnaam is opgetekend. Bij Rijssen stond in 1285 Hucwalkers huis³) en bij Emblicheim in de graafschap Bentheim in 1456 Hoekwalkers erve⁴). Hoek moet de naam geweest zijn voor een soort ruig weefsel; het woord is in onze taal in die betekenis bij mijn weten niet bekend, maar het Engels kent 'huck', afkorting van 'huckaback', voor een ruig soort linnen, dat gebruikt wordt voor handdoeken⁵). De oorsprong van het Engelse woord is onbekend; er wordt wel verondersteld dat het uit laagduits stamt, d.w.z. uit dezelfde groep dialecten waartoe ook het Twente behoort.

Een technische bewerking van 'hoek' was het 'walken', ook bekend als 'vol-len': volgens van Dale's Groot Woordenboek 'de bewerking van wollen weefsel die ten doel heeft het te doen verviltten; het geschiedt door kneden, maar oorspronkelijk door treden in een kuip'; het woord is hetzelfde als het Engelse 'walk', lopen.

Een ander beroep was de 'wantscheer', de lakenscheerder⁶); de familienamen Wanschers, Wanscher en Wanscheer stammen hiervan. Scheer is een middelnederlandse variant van 'scheerder', dat we ook vinden in 'baardscheer', de barbier, 'knipscheer' die zich vooral met het fatsoeneren van de lokken bezighield, en nog als familienaam bestaat. De familienaam

Wanschers en zijn varianten komt vooral in Almelo voor, van het erve Wanschers; de familie komt echter vrij zeker uit Lingen in Westfalen. In het Archief van de voormalige Havezathe Wegdam bij Goor⁶⁾ berusten stukken over een arrest, door de erfgenamen Wanschers voor verhaal van een geldschuld gelegd op het erve Neerscholte te Schapen bij Lingen, gedateerd 1705. In het Bürgerboek der Stadt Lingen⁷⁾ ontmoeten we tussen de jaren 1602 en 1635 Engelbertus Wanstseher en Evert Wamscher; de laatste naam is ietwat verbasterd; beiden waren 'rothemeister', rotmeesters ofwel aanvoerders van een 'rot' of kleine legerafdeling.

Een weinig voorkomende, maar toch zeer bekende familienaam is Tukker; bekend, omdat 'tukker' de bijnaam van de Twenten is.

Er is over dit woord al heel wat nagedacht en geschreven; in de Encyclopedie van Namen, samengesteld door A. Huizinga, wordt Tukker kort en goed verklaard als iemand die 'tukt', een tukje doen, dus een slaper; het lijkt me een onhoudbare verklaring.

Veel meer aanvaardbaar is de verklaring van wijlen Dr. H. L. Bezoen in het Jaarboek Twente 1962, posthuum gepubliceerd.

Tukker is de Oostnederlandse naam voor een vogeltje, lid van de vinkenfamilie, dat in het Nederlands 'heikneu' of 'heikneuter' heet. Dit woord is een scheldnaam geworden voor een boerenpummel, of wat minder hard voor een provinciaal. Zo zou het ook met 'tukker' gegaan zijn; als bewijs voerde Bezoen aan, dat de bewoners van 's Heerenberg door die van Doetinchem als 'hietukkers' werden aangeduid, waarin 'hie' het Nederlandse 'hei' weergeeft. De naam sloeg dus aanvankelijk niet op de Twenten; zo als het meer met scheldnamen gaat werd hij gaandeweg een ere naam;

men denke aan de 'geuzen', in gebruik sedert 1566 toen de verbonden Nederlandse edelen als 'gueux', schooiers werden aangeduid.

Ondanks deze zeer aanvaardbare verklaring wil ik trachten een meer positieve verklaring te geven door de blik nog eens naar Engeland te richten. Daar bestaan de familienamen Tucker en Tuckerman; de eerste is al heel vroeg opgetekend, in 1236 toen er ene Baldwin Tuckere leefde; in 1647 ontmoeten we Richard Tuckerman⁸⁾. In het graafschap Somerset ligt de stad Tuckerton, in 1285 Tukerton, de 'town' of stad van de tuckers⁹⁾.

Een tucker was een beroepsnaam, synoniem met 'fuller', de voller of walker die we hierboven vermeld hebben. Het lijkt me zeer wel mogelijk dat 'tukker' ook in Oostnederland eenmaal als beroepsnaam voorkwam; misschien is hij uit Engeland overgewaaid, maar het is evenzeer mogelijk dat hij net als 'hoek' via het laagduits in Engeland is terechtgekomen.
Hengelo (O.)

B. J. Hekket

¹⁾ J. de Vries. Nederlands Etymologisch Woordenboek. Leiden, 1971.

²⁾ J. Verdan. Middelnederlandsch Handwoordenboek. Den Haag, 1932.

³⁾ S. Muller Fzn. De registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. II, 589; Utrecht, 1889 - 1901.

⁴⁾ J. van Doorninck. Tijdrekenkundig register op het oud-provinciaal archief van Overijssel, IV, 11; Zwolle, 1857 - 1874.

⁵⁾ Oxford English Dictionary.

⁶⁾ G. J. ter Kuile. Inventaris van het archief van de voormalige havezathe Wegdam bij Goor. Rijksarchief in Overijssel; 1966.

⁷⁾ H. Schröder. Das Bürgerbuch der Stadt Lingen 1602 - 1809; Lingen, 1953.

⁸⁾ P. H. Reaney A. Dictionary of British Surnames. London, 1958.

⁹⁾ E. Ekwall. The concise Oxford Dictionary of English Place-Names. Oxford, 1960.

Vormgeving en druk:

Drukkerij Twentsche Courant b.v., Oldenzaal

